

Előszó

Kötetünk a 2013. május 2-a és 3-a között rendezett *Kortársunk Kierkegaard. Konferencia a szerző születésének 200. évfordulója alkalmából* szervezett konferencia előadásából közöl válogatást. A kötet egyrészt Kierkegaard különböző művészeti ágakban megmutatkozó irodalmi és zenei hatásairól ad képet, másrészt gondolkodásának a német idealizmushoz való viszonyát mélyíti el. A kötet harmadik tematikus egysége Kierkegaard filozófiájának modern és posztmodern interpretációjába enged bepillantást, s végül nagyobb záró egységként tekinthető a teológia és filozófia, hit és erkölcs viszonyának a kierkegaardi gondolkodást tartalmilag is meghatározó téma.

A válogatásban reményeink szerint tükröződnek Kierkegaard művének nagyobb tematikus egységei, ugyanakkor jelentkezik egondolkodás tematikájának a gondolkodás eredményezte rezignáció feszültségéből következő szétágazása.

Kállay Géza: *Kierkegaard és Shakespeare: bűn és tragikum* című írása Kierkegaard *Félelem és reszketésének* Shakespeare *Lear királyával* való rejtett összefüggését tárja fel a nyelv, ami kimondható, és hit titkának bizonyossága közötti feszültségben. Mint írja: „Abszurd Ábrahám cselekedetében, hogy az etikai szinten gyilkossá kell válnia ahhoz, hogy a hit szintjén hívővé válhasson. Az etikai szintnek a tragikus felel meg – ezért is kerül a diskurzusba Agamemnón, Jefte és Brutus¹ – és, kevésbé kifejtetten, maga a nyelv.”

A nyelvi kifejezhetőség hit paradoxonába hanyatló tematikájából következik Bartha Judit *Kísérteties beszédek – Kierkegaard romantikus unheimlich-fogalma* című tanulmánya, amely a kierkegaardi szorongás koncepcióját a korabeli német romantikus és gótikus regények melankolikus démoniségán keresztül hozza összefüggésbe az egzisztenciális szorongás fogalmának filozófiai kidolgozásával, és párhuzamot von a freudi valóság és fikció analízisével. „Kierkegaard és Freud »kísérteties találkozása« így valósággal felkínálkozik vizsgálati témaként. Jóllehet ez fikcionális aktusként is csak egy romantikus háttér előtt képzelhető el, egy olyan, többé-kevésbé fikcionális háttér előtt, amelyre saját céljuk érdekében néha visszatekintenek, hogy aztán ugyanezért el is forduljanak tőle.”

Kierkegaard *Vagy-vagy* című munkájának Don Juan recepcióján keresztül Pintér Tibor írása azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy Don Juan mint az érzéki zsenialitás alakja miként válik Mozart feldolgozásában az érzéki eszme szimbolikus hordozójává. „Azt soha nem tudjuk meg, mit hallott Kierkegaard, azonban operaértelmezésének recepciója oly meghatározó erejű volt, hogy talán a

---

1 Vö. *Félelem és reszketés*, 100. o. A „Második probléma” című rész („Létezik-e az abszolút kötelesség Istennel szemben?”) ezt a szembenállást fogalmazza meg: „A tragikus hős lemond önmagáról, hogy kifejezhesse az általánost, a hit lovagja pedig lemond az általánosról, hogy egyes lehessen” (131. o.). A *Stádiumok*ban pedig: a tragikum „nehézfegyverzetében az etika foglya marad”: Søren Kierkegaard: „Taciturnus barát feljegyzése” in uő: *Stádiumok az élet útján*, ford.: Soós Anita, Pécs, Jelenkor, 2009 (353–436. o.), 388. o.

hangfelvétel segítségével Furtwängler hozzásegít a hangzó anyag rekonstruálásához, és talán kapunk egy fenntartásokkal kezelendő választ Kierkegaard általunk elképzelt kérdésére: »Mi vagy nekem *Don Juan*?«

A Don Juan-jelenség irodalomtörténeti, kultúrtörténeti értelmezésén keresztül a szerző a Don Juan ábrázolások sokféleségében keresi az egységes fikció megvalósulását.

Dixit insipiens – A Filozófiai morzsák viszonya a hegeli filozófiához a racionális istenbizonyítás tükrében egy filológiai sejtés alapján címmel Takó Ferenc és Tóth Olivér István tézise, hogy a *Filozófiai morzsák* „Propositio”-ja Gaunilo polemikus műve címének (*A balgatag nevében*) allúziója. „Mivel Kierkegaard igen ritkán jelöli meg szövegforrásait, semmilyen konkrét bizonyíték nem áll rendelkezésünkre az alcím („A kérdést a tudatlan teszi fel, aki azt sem tudja, mi indította arra, hogy ekképpen kérdezzen”) és a gaunilói *Pro Insipiente* cím kapcsolatát illetően. A filológiai sejtést egyfelől a dán *Uvidende* (‘tudatlan’) és a latin *insipiens* (‘tudatlan’ – a bibliai „balgatag”) grammatikai hasonlósága, másfelől Gaunilo Anzelmmel szembeni fő érve és a Szókratész maeutikus eljárásának kierkegaard-i elutasítása közötti tartalmi hasonlóság erősítheti meg.”

A tematikához jól kapcsolódóan Czétány György *Krisztushit és az egyház viszonya. Hegel és Kierkegaard* című írása Hegel és Kierkegaard Krisztus-képét, illetve a krisztushit és a keresztény egyház egymáshoz való viszonyát vizsgálja. Hegel *Vallásfilozófiai előadásai* és Kierkegaard *A keresztény hit iskolája* című munkáinak elemzésén keresztül arra a következtetésre jut, hogy „bár Hegel és Kierkegaard a kereszténységről radikálisan ellentmondó felfogást vall, a krisztushit és az egyház viszonyát illetően kettőjük elgondolása láthatóan ugyanahhoz a szükségszerű ellentmondáshoz látszik vezetni”, nevezetesen a krisztushit egyház általi megőrizhetőségéhez és az egyházban megvalósuló krisztushit szükségszerű megszűnéséhez.

A német idealizmus problematikájához látszólag lazán illeszkedő *A filozófiai paródia és bohózat teoretikus hozadéka Kierkegaard-nál* című írás szerzője arra tesz kísérletet, hogy elemezze Kierkegaard fiatalkori munkásságában a parodisztikus elem filozófiailag konstitutív jellegét. Az elsősorban a *Viszálykodás a régi és az új szappanospince között* címen ismert, hátrahagyott filozófiai bohózatára támaszkodó tanulmányban Tánczos Péter a bohózat sajátosan filozófiatörténeti elképzelését a Kierkegaard számára fontos, főként idealista gondolkodók perspektíváján keresztül vizsgálja.

Boros Gábor, *A tevékeny szeretet Kierkegaardja* című írása Theodore Adorno *Kierkegaards Lehre von der Liebe* című írásán keresztül közelít Kierkegaard *Der Liebe Tun. Etlliche christliche Erwägungen in Form von Reden* című írásához, amelyet a *Vagy-vagy* „Ultimátumá”-nak szeretet-fogalmával hoz összefüggésbe. „A *Der Liebe Tun*ban viszont kezdettől fogva a nem e világi viszonylat uralkodik. A tét kezdettől fogva a felebaráti szeretetre vonatkozó bibliai *parancs* értelmezése (Első folyam) és a neki megfelelő szeretetfogalom kimunkálása (Második folyam). Vagyis a kényszermentes szabadság gondolata átadja helyét annak a megfontolásnak, hogy ha a világ felől nézve ellentmondásosnak tűnhetik is a *szeretetre kényszerítés* gondolata, a keresztényi szeretetnek éppen az a sajátossága és jellemző jegye, „hogy ezt a látszólagos [mármint az e világi nézőpontból így látszó – BG] ellentmondást foglalja magában: szeretni

– kötelesség.”² (28) A jelek szerint a *filozófiai* megközelítésből kiemelkedő *ultimatum* és a *teológiai* megközelítés között még akkor is ugrani kell, ha maguk a tézisek azonosnak tűnnek. Adorno Kierkegaardra vonatkozó reflexiója elsőként ezen a ponton kezdeményez vitát.”

Kierkegaard gondolkodásának élénk posztmodern recepcióját bizonyítja Michele Sita, *Søren Kierkegaard és a gyenge gondolat* című írása. Sita értelmezése szerint Giovanni Vattimo gyenge gondolat fogalmából kiindulva újraolvashatóak Kierkegaard gondolatának különböző aspektusai, és egyben érthetővé válik, hogy vajon a gyengeség álca-e, vagy valóság. Tarthatjuk-e Kierkegaardot a gyenge gondolat kezdeményezőjének és előmozdítójának? Mélyebbre nézve, és a lehetőség, szorongás, kétségbeesés és ismétlés fogalmait megvizsgálva nem csupán a gyenge gondolat megalkotásának szükségességét illusztrálja a szerző, hanem az ilyen jellegű gondolatra való törekvés szükségességét.

Farkas Szilárd *Kierkegaard helye Brandenstein Béla életművében* című írása Kierkegaard magyarországi recepcióját vizsgálja abból a szempontból, hogy milyen forrásokból táplálkozott az a rövid időszakot lefedő recepció, amely Lukács György 1910-es esszéjével indult, majd két évtizednyi hallgatás után a 30-as években robbanásszerűen bontakozott ki. Olyan szerzők foglalkoztak a dán filozófussal, mint Tavasz Sándor, Noszlopi László, Széles László, Brandenstein Béla, Szeberényi Lajos Zsigmond, Koncz Sándor vagy éppen Hamvas Béla.

Tanulmánykötetünkben új szakaszt nyit Geréby György *Az egzisztencialista teológia problémája Kierkegaardnál* című tanulmánya, mely a teológus Erik Peterson recepcióját követve a teológus Kierkegaard lényegi kereszténység-értelmezését tárja fel. A kereszténység első ezer évének teológiai hátterére épülő vizsgálódás a dán filozófus korabeli lutheránus egyházhoz való viszonyát tekinti az egzisztencialista teológia kiindulópontjaként. „Peterson arra mutat rá, hogy a fentiek szerint a megváltás maga ebben az értelemben, mint ideális tény nem valóságos, nem tapasztalható realitás, miként a megváltó hit is intellektuális aktus, szemben a bűn tapasztalható valóságával. Az isten előtti megigazulás láthatatlansága, és a bűn látható realitása között feloldhatatlan ellentmondás feszül.”

Mint ismert, Kierkegaard döntő hatást gyakorolt Jaspers gondolkodására, aki már korai egyetemi előadásaiban is visszatérően tárgyalta őt, majd *A világnézetek pszichológiájával* saját filozófusi pályáját és a dán gondolkodó német filozófiai recepcióját egyaránt megalapozta. Czakó István tanulmánya az előbbi tanulmány ellentéziseként is szolgálhatna abban a tekintetben, hogy kiemeli, miközben Jaspers életműve „egységes Kierkegaard-kommentárként olvasható” (M. Theunissen), maga Jaspers éppenséggel az egyik legélesebb kritikusa annak a negatív-dialektikus hit- és kereszténység-értelmezésnek, amely a Kierkegaard-corpus jelentős darabjaiban kifejtésre kerül. Czakó tanulmánya Jaspers munkásságát a korai német Kierkegaard-recepció kontextusába helyezve Jaspers Kierkegaard-értelmezésének a fentiekben vázolt, konstitutív ambivalenciájára fókuszál.

---

² Kierkegaard 1966, 28.

A hit által megváltó szorongás kierkegaardi lehetőségének hermeneutikai hozadékával foglalkozik Cseri Kinga *Kierkegaard hitfelfogásának egzisztenciális és hermeneutikai jelentősége* című tanulmánya. „Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a hermeneutika jeles képviselőjének, Heideggernek a korai filozófiája több ponton is erőteljesen kapcsolódik a dán gondolkodó egzisztenciaértelmezéséhez. Az ember jelenvaló-léte a belevetettségek és a lehetőségek egységének tekinthető – állítja Heidegger, és e gondolatban nem nehéz fellelnünk a kierkegaardi gondolatcsírát.”

Balázs Katalin *A bűn jelentése A szorongás fogalmában és A halálos betegségben* című írása a biblikus bűn keletkezéstörténetének felvázolása és az eredendő bűn dogmatikus interpretációjának kritikai megközelítése után, a kierkegaardi bűn-fogalmat két értelmezési horizont metszéspontján helyezi el. *A bűn*, és a *szorongás* vezérfonalai mentén a szerző árnyalt rétegekben tárja fel előttünk, hogyan aknázza ki Kierkegaard a bűn egzisztenciálfilozófiai potenciáljait a teológiai felfogások mellett, és azzal szemben.

Az egzisztenciális szorongás-problematika heideggeri összefüggésének tematikáját folytatja Zsurzsán Anita *Kierkegaard hatása Martin Heidegger szorongásfelfogására* című tanulmánya, amely a megelőző két tanulmány inverzét képezve a szorongás egzisztenciális aspektusának létfenomenológiai meghatározására törekszik. Immár nem a szorongás mint diszpozíció lehetősége a kérdés, hanem a szorongás mibenléte, fenomenológiai jelenvalósága. „Ami viszont a leglényegesebb kérdés, hogy tulajdonképpen miben áll Kierkegaard létértelmezése, és hogy sikerült-e Heideggernek közelebb kerülnie Kierkegaard felfogásához a létezésről, legfőképpen az ember-létről, amelynek interpretációja kulcsfontosságú *A szorongás fogalmában*, és egyáltalán a szorongásfenomén megértésében.”

Tanulmánykötetünk utolsó nagy egységeként egy olyan önéletrajzi, biográfiai megközelítést tekinthetünk, amely a kierkegaardi életrajzi történéseket a filozófiai tematizálás sorseseeményébe helyezi. Gyenge Zoltán itt közölt írása, *Kierkegaard – egy szubjektív olvasat*, a kierkegaardi szorongás problematikáját a közéletből visszamaradó szubjektív tapasztalat rejtettsége, és a társadalmi kifejeződés közötti paradoxonban ragadja meg: „Ez az inkognitó pedig egyfajta *voyeur skizofrénia*. Persze maga a filozófia sem más, mint a skizofrénia egy sajátos, orvosilag nehezen kezelhető formája. Az inkognitó rejtekében teremtett világ végtelenül fájdalmas az ember számára, aki valahol mindig vágyott a szeretetre, mindig sóvárgott a megértés után, szeretne volna feltörni az önmaga körül szövődő csipkerózsika-kastélyszerű magányt, szeretne volna normális életet élni, foglalkozást űzni, családot alapítani. Ez a feszültség az inkognitó által létrehozott világban azt eredményezi, hogy az ember örökké magányos marad, s bár ez a magány teremtő, de számára csaknem elviselhetetlen. A világ számára azonban csodás nyereség.”

Prokk Balázs *„Életre váltani a halált” – Kierkegaard szeretetfilozófiai* című írása kötetünk záró tanulmányaként mintegy megkísérel feloldani azt a paradoxont, amely *Az ismétlésben* a szeretet mivoltának kettősségéből ered. „Mint tudjuk, Kierkegaard eredetileg öngyilkossággal próbálta volna meg befejezni *Az ismétlést*. Azzal, hogy nem ezt választotta, egy új filozófiai gondolkodás lehetőségét

teremtette meg. (...) Később erre a szintetizáló identitásra reflektáló önismeret – az egzisztencia nevet kapta. Ez idő alatt a gondolkodása az erotikus szerelemtől a szorongáson át eljutott a hitig. Filozófiai gondolkodásának éppen ezért az Abszolút Másik az archimédeszi pontja.”

A kötet által egybefogott, koncentrikus köröket kirajzoló Kierkegaard-recepció eleven visszhangját képezi a 2013-as Kierkegaard-konferencián elhangzott diszkusszióknak, és jól mintázza a kortárs Kierkegaard-kutatás aktuális problémahorizontját. Itt szeretnénk köszönetet mondani a Szerzőknek a szerkesztési munkák során folytatott együttműködésükért, és köszönjük a *Laokoón Folyóirat* szerkesztőségének a kézirat szíves közzétételét.

Budapest, 2017. november

Jani Anna és Olay Csaba